

عوامل مؤثر بر میزان رضایت بهره‌برداران از تشکلهای آب‌بران در حوضه سد سهند

هشترود

النا تبریزی دخت فرد، علی شمس^{۱*} و زهرا هوشمندان مقدم فرد

دانش آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه زنجان، ایران.

Elena_tabrizii@yahoo.com

استادیار گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشگاه زنجان، ایران.

Shams@Znu.ac.ir

دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه زنجان، ایران.

Hooshmand@znu.ac.ir

چکیده

رضایت بهره‌برداران نقش مهمی در اثربخشی تشکلهای آب‌بران دارد و هرگونه برنامه‌ریزی هدفمند در راستای توانمند کردن این تشکلهای و نیز مدیریت پایدار منابع آبی، نیازمند شناخت وضعیت رضایت کشاورزان از این تشکلهای می‌باشد. هدف این تحقیق توصیفی همبستگی نیز سنجش رضایت بهره‌برداران از این تشکلهای و عوامل مؤثر بر سطح رضایت آنها می‌باشد. ابزار تحقیق پرسشنامه محقق ساخته‌ای بود که روایی آن از طریق نظرات متخصصان موضوعی تأیید شده و با انجام مطالعه مقدماتی و محاسبه آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ برای شاخص‌های ترکیبی، پایایی آن حاصل شد. جامعه آماری کلیه اعضای شش تشکل آب‌بر زیر حوضه سد سهند هشترود بودند (۲۷۰ بهره‌بردار) که بر پایه جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) و با خطای پنج درصد تعداد ۱۵۵ نفر و از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم انتخاب و مطالعه شدند. داده‌ها به روش مصاحبه حضوری در محل فعالیت کشاورزان در روستاها جمع‌آوری و از طریق نرم‌افزار SPSS₁₈ تحلیل شدند. نتایج نشان داد که رضایت ۸۶/۲ درصد بهره‌برداران در سطح متوسط می‌باشد و بین رضایت آنها با متغیرهای عوامل اجتماعی، فردی و ارتباطی-ترویجی مورد مطالعه رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان داد که سه متغیر اعتماد اجتماعی، تعداد اعضای خانوار و درآمد از شغل فرعی ۴۴/۳ درصد واریانس سطح رضایت را تبیین می‌کنند. اجرای دوره‌های آموزشی متناسب با اصول آموزش بزرگسالان می‌تواند ضمن افزایش آگاهی اعضا از ماهیت تشکلهای زمینه ایجاد اعتماد اجتماعی متقابل بین اعضا و رضایت آنها را فراهم کند.

واژه‌های کلیدی: رضایت ذینفعان، تعاونی آب‌بران، عوامل اثرگذار.

۱- آدرس نویسنده مسئول: گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشگاه زنجان.

*- دریافت: آذر ۱۳۹۵ و پذیرش: شهریور ۱۳۹۵

مقدمه

در سال ۱۳۴۰ با شروع اصلاحات اراضی در ایران و برچیده شدن نظام ارباب و رعیتی، سازمان سنتی مدیریت روستاها و تشکلهای سنتی تأمین آب به مرور ساختار و جایگاه خود را از دست دادند و در اکثریت نقاط کشور فعالیت آنها متوقف گردید و باعث بروز مشکلات زیادی در مدیریت مصرف آب شد. نهایتاً در سال ۱۳۷۰ اداره آب، جهاد کشاورزی و وزارت نیرو، جلب مشارکت مصرف‌کنندگان آب را در بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری، در دستور کار خود قرار دادند و تشکیل شرکت‌های بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری با هدف جلب مشارکت مصرف‌کنندگان آب در این شرکت‌ها در پی توافق بین وزارتخانه‌های نیرو، کشاورزی و سازمان برنامه‌بودجه انجام گردید (گمرکچی و حیدری، ۱۳۸۸). بدلیل پایین بودن راندمان آبیاری در بخش کشاورزی (ناکس و همکاران، ۲۰۱۲) و محدودیت منابع آبی (مظفر امینی و افضل‌ی ابرقویی، ۱۳۸۹)، باید بخشی از امکانات و توان تخصصی در کشور جهت افزایش کارایی به کار گرفته شود. تغییرات آب و هوایی سال‌های اخیر نیز بر روی میزان بارش، تبخیر و تعرق، میزان آب‌های سطحی و زیرزمینی تأثیر گذاشته است (نام و همکاران، ۲۰۱۵) که گاهی خسارت‌های جبران‌ناپذیر بر منابع آب‌های سطحی و آب‌های زیرزمینی وارد نموده است (سعیدی نیا و همکاران، ۱۳۹۰). با توجه به مشکلات فوق و محور قرار گرفتن مدیریت پایدار منابع آبی در کشور، یکی از راه‌حل‌ها استفاده از ظرفیت تشکلهای آب‌بران می‌باشد. در واقع تشکلهای آب‌بران با هدف اصلی مدیریت بهینه منابع آب در جهت توسعه پایدار ایجاد شده‌اند (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۰) و در چهارچوب مدیریت مشارکتی، از سرمایه‌های انسانی، فیزیکی و طبیعی در قالب توسعه پایدار بهره می‌گیرند. تشکلهای آب‌بران اولین شکل از رهیافت مدیریت مشارکتی در بخش آبیاری محسوب می‌شوند (حاسابو و ال‌گفی، ۲۰۰۷). مواردی مانند (۱) دادن کار مردم به مردم

در خصوص حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب زیرزمینی به‌خصوص در ارتباط با مصارف کشاورزی، (۲) تقسیم و توزیع آب کشاورزی بر اساس عدالت و استفاده بهینه از آن با توجه به بیلان سالانه آب، (۳) اعمال مدیریت مشارکتی در توسعه امور زیرساختی و تولیدی محصولات کشاورزی، (۴) استفاده بهینه از آب و افزایش راندمان آبیاری و مکانیزه نمودن مراحل کشاورزی، (۵) حفظ محیط زیست از نظر کمی و کیفی منابع آب در راستای توسعه پایدار، (۶) کاهش بوروکراسی اداری و مراجعات مکرر به دستگاه‌های دولتی، (۷) ایجاد صنایع وابسته به منظور فرآوری محصولات کشاورزی و رشد دیگر صنایع کشور، (۸) اطلاع‌رسانی و آموزش کشاورزان و (۹) تهیه آمار و اطلاعات به روز شده از منابع و مصارف آب در محدوده هر تشکل از ضرورت‌ها و وظایف تشکلهای آب‌بران ذکر شده است (مسلمی، ۱۳۹۴). با وجود اینکه تشکیل این تشکل‌ها موجب تسریع در ساخت شبکه‌های آبیاری شده است و کشاورزان برای مشارکت مالی و بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری تشویق شده‌اند، ولی در کل این مشارکت‌ها نتوانسته‌اند مشکل مدیریت بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری را تعدیل کنند (حیدریان و همکاران، ۱۳۸۸) و بررسی عملکرد تشکلهای آب‌بران در ایران در سال‌های اخیر نشان از موفقیت کمتر تشکیل این تشکل‌ها می‌باشد.

این در حالی است که در دهه‌های اخیر در قالب انتقال مدیریت آبیاری به تعاونی‌های آب‌بران در کشور ایران، علیرغم صرف میلیاردها ریال اعتبار، به دلیل عدم نظارت بر عملکرد بهره‌برداران و عدم حمایت‌های فنی، آموزشی و ارشادی از طرف واحدهای مسئول و بی‌توجهی در توانمندسازی کشاورزان جهت تأمین منابع مالی و پرداخت هزینه‌های نگهداری، اکثریت واحدهای مزبور در همان مرحله آغازین با مشکلات اساسی روبرو شده‌اند (نجفی و نجفی، ۱۳۸۸). و با اینکه مدت زمان زیادی از احداث کانال‌های آبیاری در منطقه نگذشته،

ساخت سد و شبکه اصلی و هم‌زمان با شروع فعالیت‌های خرید تجهیزات و ساخت شبکه فرعی بوده، بنابراین فرصت لازم برای مطالعات اجتماعی و نظام بهره‌برداری منطقه از دست رفته بود (حیدریان و همکاران، ۱۳۸۸). نظام بهره‌برداری قبل از تشکیل تشکل آب‌بران در این منطقه جفت گاو بوده که توسط ریش‌سفیدان آبادی به عنوان معتمد و ذینفع در روستا سازمان‌دهی می‌شد.

توزیع اراضی بین خانوارهای بهره‌بردار عضو گروه‌های فامیلی روستا، تنظیم نظام حقاچه و بهره‌برداری از منابع آب در روستاهایی که دارای زمین آبی بودند با هماهنگی و ابتکار عمل سرچفت‌ها سازمان‌دهی می‌شد (سازمان آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی و اردبیل، ۱۳۸۳). کشاورزان این منطقه تجربه قبلی کمی در خصوص تشکل‌های آب‌بران داشته و با توجه به نوپا بودن تشکیل این تشکل‌ها (تأسیس بعد از سال ۱۳۸۵)، طی جلسات تشکیل شده با کارشناسان حوزه سد سهند و نیز برخی از اعضای تشکله‌ها و مصاحبه میدانی با برخی از آنها نارضایتی‌هایی از هر دو طرف مجریان شبکه و اعضای تشکل‌ها وجود داشت. لذا سؤالاتی از قبیل سطح رضایت اعضا از این تشکله‌ها و نیز عوامل اثرگذار اجتماعی، فردی و ارتباطی بر رضایت اعضا وجود داشت. بدیهی است در صورتی که اعضای تشکل از رضایت کافی برخوردار نباشند، رغبتی هم به پذیرش مسئولیت و نیز همفکری در موفقیت تشکل نخواهند داشت و حتی امکان دارد اعضای ناراضی نه تنها تعهدی به انجام وظایف و مسئولیت‌ها محوله نداشته باشند، بلکه با کارشکنی موجبات شکست و ناکارآمدی تشکل را نیز فراهم کنند. با توجه به نقش مهم رضایت بهره‌برداران از تشکل‌های آب‌بران در پایداری تشکل‌ها، این مطالعه با هدف سنجش میزان رضایت بهره‌برداران و عوامل اثرگذار بر رضایت آن‌ها در حوضه سد سهند هشت‌رود صورت گرفت.

مطالعات متعددی در زمینه تشکل‌های آب‌بران و رضایت اعضا در ایران و سایر کشورهای دنیا صورت گرفته است. مطالعه آیدوغدو و همکاران (۲۰۱۵) در

کانال‌ها دچار خسارت شده و یا تحت اختلافات جزئی قومی، سامانه‌های تأسیساتی به‌طور صحیح مورد استفاده قرار نگرفته و تخریب شده‌اند (نجفی و نجفی، ۱۳۸۸). یکی از دلایل ایجاد این مشکل، نگرش دولتی و یک‌جانبه به شبکه‌های آبیاری و زهکشی می‌باشد. در واقع توجه به بعد فیزیکی تشکیل این تشکل‌ها بدون در نظر گرفتن عامل انسانی می‌تواند زمینه عدم موفقیت آن‌ها را فراهم کند (کشاورز و صادق زاده، ۱۳۸۰). این در حالی است که تشکیل موفق تشکل آب‌بران نیازمند درک و شناخت عمیق از زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، تمایلات و نگرش‌های کشاورزان منطقه است (احمدوند و شریف‌زاده، ۱۳۸۸).

با توجه به نوپایی این تجربه در کشور نیاز است که عملکرد این نهادها و میزان رضایت اعضا از عملکرد آن‌ها مورد ارزیابی و پایش قرار گیرد (تاهباز صالحی و همکاران، ۱۳۸۹). چرا که رضایت بهره‌برداران و اعضای تشکل‌ها نقش مهمی در پایداری و اثربخشی آن‌ها داشته و باید طی مطالعاتی نسبت به ارزیابی رضایت بهره‌برداران از تشکل‌ها اقدام گردد. لازم به توضیح است که رابطه نزدیکی بین پایداری تشکل‌های آب‌بران و میزان رضایت اعضا از آن‌ها وجود دارد (امید و همکاران، ۲۰۱۱؛ گارتون و همکاران، ۲۰۰۹). لذا لزوم بررسی میزان رضایت اعضا از تشکل‌ها و عوامل مؤثر بر این رضایت از اهمیت خاصی برخوردار است.

در منطقه‌ی مورد مطالعه تحقیق حاضر، حوضه سد سهند با پیش‌بینی آبرسانی به حدود ۱۲۰۰۰ هکتار از اراضی منطقه، مشارکت مردم را در جنبه‌های مختلف مدیریت پروژه نیازمند است (سازمان آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی و اردبیل، ۱۳۸۳). در شروع پروژه به دلیل تبدیل اراضی دیم منطقه به اراضی آبی انگیزه بهره‌برداران برای مشارکت افزایش یافت. ولی مشکلات و دشواری‌هایی در برنامه‌ریزی و آماده‌سازی مالکین برای بهره‌برداری و نگهداری شبکه وجود داشت. شروع برنامه‌های فعال‌سازی بهره‌برداران در حوزه سد پس از

کشور ترکیه نشان داد که دسترسی دائم و آسان به تشکل آب‌بران، رفتار منصفانه و عادلانه توسط تشکل، خدمات آبیاری کافی، تعمیر، نگهداری و توزیع بر رضایت کشاورزان از تشکل تأثیرگذار بودند و عواملی مانند علاقه کم به تشکل، ناعادلانه برخورد کردن با افراد و بی‌طرفانه نبودن رفتارها، خدمات آبیاری ناکافی در زمینه تعمیر و نگهداری و توزیع، زیاد بودن آب‌بها و اعمال فشار برای پرداخت آب‌بها از عوامل اثرگذار بر نارضایتی آنها بود. آگاهی اعضا از تشکل کم و درباره تشکل و موضوعات فنی آبیاری آگاهی کافی نداشتند و آگاهی آنها راجع به تشکل بیشتر از طریق مشاهده و گفتگو حاصل شده بود، کشاورزان اظهار کردند که از مزایای تشکل به‌خوبی بهره نمی‌برند. زیرا که مدیریت تشکل، وظایف خود را به‌طور کامل انجام ندهد و کشاورزان در فرآیند تصمیم‌گیری، به اندازه کافی دخالت داده نمی‌شوند. در مطالعه دیگری توسط کادربیگ اوغلو و اوزرتان (۲۰۱۱) در سه منطقه ترکیه، مشخص شد که بهره‌برداران در حد متوسطی از تشکل رضایت داشتند.

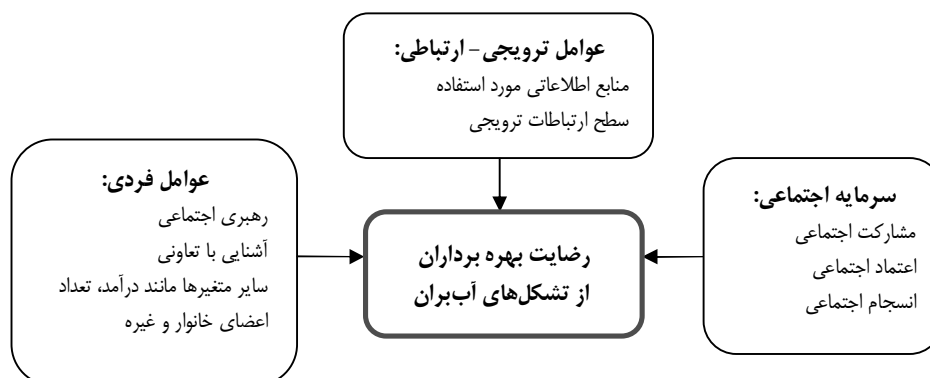
در یک منطقه، تأثیر عوامل ساختاری و اداره امور در تشکلهای آب‌بران بر رضایت بهره‌برداران، اثرگذار نبود ولی در دو منطقه دیگر، این تأثیرگذاری مثبت و معنی‌دار بود و نشان داد که افرادی که به آب بیشتر و نیز در زمان موردنیاز دسترسی داشتند، رضایتشان بیشتر بود. متغیرهایی مانند میزان نظارت بر مدیریت تشکل و نظرخواهی از بهره‌برداران در تعیین آب‌بها، انتخابات و توزیع قدرت در تشکل، خصوصیات اجتماعی- اقتصادی و نیز سن با رضایت بهره‌برداران رابطه مثبت و معنی‌داری داشتند ولی در مقابل تجربه کشاورزان و میزان زمین تملکی و آموزش‌های گذرانده در ارتباط با تشکل با رضایت بهره‌برداران رابطه منفی و معنی‌داری داشتند. در مطالعه انجام شده توسط امید و همکاران (۲۰۱۱)، به منظور بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت تشکلهای آبیاری مغان، تجن و ورامین نتایج حاکی از نارضایتی اعضا از مدیریت مشارکتی آبیاری، اثربخشی شبکه آبیاری، توزیع

ناعادلانه آب، کم اعتمادی به مدیران، کمبود حمایت از سوی دولت و کمبود انسجام گروهی بود. مطالعه مقصودی و همکاران (۲۰۱۲) در خوزستان نشان داد که رضایت بالای اعضا از تشکل در زمینه ساختار تشکل، اطلاع‌رسانی، مشارکت روستاییان در طول اجرای پروژه و تهیه طرح اجرایی برای عملیات بود. در مطالعه انجام شده توسط حیاتی و نجفی قرقانی (۱۳۹۴)، در حوزه پایاب سد درودزن فارس، نتایج حاکی از آن بود که متغیرهای بعد خانواده، نگرش به سازمان آب و شرکت بهره‌برداری، نگرش به وجود روابط عادلانه در تشکل، رعایت اصول اخلاقی در بین اعضا، میزان استفاده از آب، نوع تشکل، نوع محصولات زراعی و سطح زیر کشت، رابطه معنی‌داری با دیدگاه درباره توسعه مسئولیت‌های تشکل‌ها داشتند. همچنین تحلیل رگرسیونی نشان داد که سه متغیر نگرش به وجود روابط عادلانه در تشکل، نگرش به سازمان آب و شرکت بهره‌برداری و میزان استفاده از آب کانال، ۳۶ درصد از تغییرات دیدگاه درباره توسعه مسئولیت‌های تشکل را تبیین نمودند.

در ارزیابی تشکلهای آب‌بران شبکه تجن، اسکندری و همکاران (۱۳۸۷)، گزارش کردند که مهم‌ترین مشکلات شبکه شامل رضایت‌بخش نبودن نتایج طرح، بی‌اعتمادی اعضا به موفقیت طرح، عدم حمایت دولت از طرح و نامطلوب بودن وضعیت شبکه می‌باشد. همچنین از مهم‌ترین اثرات شبکه بر منطقه شامل مردمی شدن مدیریت شبکه، بهبود وضعیت آب‌رسانی، مشارکت در حفاظت فیزیکی شبکه، بهبود نظام بهره‌برداری آب، کاهش آلودگی آب و افزایش تنوع کشت می‌باشد. گمرکچی و حیدری (۱۳۸۸) در تحقیقی با هدف بررسی پتانسیل‌های فرهنگی و اقتصادی جوامع روستایی در شبکه آبیاری قزوین برای انتقال مدیریت آبیاری گزارش کردند که مشارکت بهره‌برداران در حدود ۶۰ درصد بوده و از طرح رضایت داشتند. در تحقیق دیگری عوامل مؤثر بر رضایت بهره‌برداران در سه دسته کلی عوامل پایه، عملکردی و انگیزشی مورد سنجش قرار گرفتند (اسکویی و پورخیری،

۲۰۰۸). اعتماد اجتماعی یکی دیگر از ابعاد سرمایه اجتماعی به اعتماد شخصی و عمومی تقسیم می‌شود (کوتسو و همکاران، ۲۰۱۴) و عبارت است از تمایل فرد به قبول ریسک در رفتار با دیگران (صالحی و امام قلی، ۱۳۹۱) و همچنین ذهنیت افراد نسبت به هم برای انجام امور روزمره خود است (هوحه و همکاران، ۲۰۱۵). انسجام اجتماعی احساس مسئولیت بین چند نفر و دلالت بر توافق جمعی میان آن‌ها درباره یک موضوع است و ناظر به میزان رابطه متقابل بین کنشگران می‌باشد (محسنی تبریزی و آقا محسنی، ۱۳۸۹؛ گل شیری اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۸) و دلالت بر افزایش حجم تعامل افراد جامعه با یکدیگر دارد (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۸). در کل می‌توان گفت شرط لازم برای پیشرفت جوامع روستایی گسترش انسجام و مشارکت و از همه مهم‌تر اعتماد متقابل افراد و دولت است (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۲). عوامل فردی و ارتباطی دو دسته از عوامل اثرگذار دیگر هستند که بر رضایت اعضا تأثیر می‌گذارند. اینکه اعضا از لحاظ رهبری اجتماعی و ویژگی‌های شخصیتی چگونه بوده و از منابع اطلاعاتی و ترویجی تا چه اندازه‌ای استفاده می‌کند و تا چه اندازه‌ای با ساختار، ماهیت و وظایف تعاونی آشنایی دارند؟. لذا چارچوب نظری تحقیق حاضر طبق شکل ۱ ترسیم گردید و طبق این مدل تأثیر سه دسته از عوامل اجتماعی، فردی و ترویجی ارتباطی بر میزان رضایت اعضا مورد بررسی قرار گرفت.

۱۳۸۸) و نتایج نشان داد در مجموع کلیه بهره‌برداران شاخص آب‌بها را نامناسب می‌دانند و اغلب هیچ اطلاعی از هزینه واقعی تمام شده آب مصرفی برای دولت نداشتند. آگاهی و پس‌از آن مسئولیت‌پذیری بهره‌برداران، درآمد کشاورزی، ویژگی‌های محیطی و ویژگی‌های زمین‌ها در افزایش رضایت بهره‌برداران مؤثر بودند. بیش از نیمی از بهره‌برداران میزان رسیدگی به شکایت را در سازمان آب کم دانسته و در کل عوامل انگیزشی ۳۷/۴ درصد از تغییرات رضایت را تبیین می‌کردند. وضعیت اجتماعی و فرهنگی شبکه تأثیر بیشتری در رضایت اعضا از تشکل داشت. همانطوریکه مشاهده می‌شود، نتایج متعدد صورت گرفته حاکی از اثرگذاری متغیرهای مختلف بر رضایت بهره‌برداران از تشکل‌های آب‌بران دارد. از جمله عوامل مهم در این زمینه سرمایه اجتماعی می‌باشد. سرمایه اجتماعی شامل سه مؤلفه مهم اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی است (نوملا و همکاران، ۲۰۰۸؛ سورجونو، ۲۰۱۵ و صالحی و امام قلی، ۱۳۹۱). مشارکت به فعالیت‌هایی دلالت دارد که از طریق آن‌ها مردم در تعیین سرنوشت خود برای رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده در امور شهر و روستا شرکت می‌کنند (شیخ حسنی و مهمان‌دوست، ۱۳۸۹؛ محسنی تبریزی و آقا محسنی، ۱۳۸۹؛ گل شیری اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۸). به عبارت دیگر مشارکت اجتماعی فرآیندی سازمان‌یافته از سوی اعضای جامعه است که منجر به ایجاد روحیه همدلی و همکاری بین مردم می‌شود و می‌تواند فرآیند توسعه را به پیش برد (پارابهاکاران و همکاران، ۲۰۱۴؛ نوملا و همکاران،

شکل ۱- چارچوب نظری و مفهومی عوامل اثرگذار بر رضایت بهره‌برداران از تشکل‌های آب‌بران

مواد و روش‌ها

انسجام و مشارکت اجتماعی)، رهبری اجتماعی، میزان آشنایی با تعاونی، استفاده از منابع اطلاعاتی و سطح ارتباطات ترویجی بودند که از طریق شاخص‌سازی ترکیبی سنجیده شدند. روایی ابزار تحقیق پرسشنامه از طریق نظرات اعضای هیات علمی متخصص در رشته‌های مهندسی آب، ترویج و آموزش کشاورزی، توسعه روستایی، همچنین کارشناسان شرکت آب منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی تأیید شد و نظرات اصلاحی و تکمیلی آن‌ها در تکمیل پرسشنامه مدنظر قرار گرفت و برای تعیین پایایی یا قابلیت اعتماد با انجام مطالعه مقدماتی و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ برای بخش‌های مختلف مطابق جدول ۱ اقدام شد.

تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی (غیرآزمایشی) پیمایشی و از نظر میزان نظارت نیز، جزء تحقیقات میدانی است. متغیر وابسته میزان رضایت بهره‌برداران از تشکلهای آب‌بران می‌باشد که این متغیر از طریق شاخص‌سازی ترکیبی مشتمل بر ۲۶ گویه و ابعاد مختلف فنی، مدیریتی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، آموزشی و محیطی که برگرفته از مطالعات صورت گرفته قبلی در این حوزه بود، تدوین گردید. متغیرهای مستقل تحقیق نیز شامل متغیرهای فردی (مانند درآمد، تعداد اعضای خانوار و غیره) به همراه سرمایه اجتماعی (اعتماد،

جدول ۱- پایایی ابزار تحقیق و آلفای کرونباخ محاسبه شده برای بخش‌های مختلف پرسشنامه

شاخص ترکیبی	آلفای کرونباخ	شاخص ترکیبی	آلفای کرونباخ
مشارکت اجتماعی	۰/۷۲	میزان آشنایی با تعاونی	۰/۷۴
اعتماد اجتماعی	۰/۷۶	منابع ارتباطی مورد استفاده	۰/۷۱
رهبری اجتماعی	۰/۷۰	سطح ارتباطات ترویجی	۰/۷۲
انسجام اجتماعی	۰/۶۹	رضایت از شبکه و تشکلهای	۰/۷۸

فرایند تحلیل حذف و تنها ۱۵۲ پرسشنامه مورد تحلیل واقع شد. داده‌ها به روش مصاحبه حضوری در محل فعالیت کشاورزان در روستاها جمع‌آوری و از طریق نرم‌افزار SPSS18 تحلیل و از آماره‌های توصیفی (جدول توزیع فراوانی، میانگین و انحراف معیار) و نیز استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی چندگانه) برای گزارش نتایج تحقیق استفاده گردید.

جامعه آماری کلیه اعضای تشکلهای آب‌بران زیر سد سهند هشترود بودند (۲۷۰ بهره‌بردار) که با استفاده از جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) و با خطای ۵ درصد، ۱۵۵ عضو تشکلهای مطابق جدول ۲ به عنوان نمونه انتخاب و از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با تعداد اعضای هر تشکلهای انتخاب شدند. لازم به توضیح است که سه پرسشنامه به دلیل ناقص بودن از

جدول ۲- چارچوب نمونه‌گیری و حجم نمونه انتخاب شده

تشکلهای آب‌بران	تعداد اعضا	سال تأسیس	نمونه انتخاب شده
یانیق	۸۰	۱۳۸۵	۴۶
یله‌قارشو	۲۶	۱۳۸۵	۱۵
قطانقو	۲۹	۱۳۸۵	۱۷
شکر بلاغی	۳۰	۱۳۸۷	۱۷
خورشیدوفادار	۲۷	۱۳۸۵	۱۵
گویجه‌قملاق	۷۸	۱۳۸۷	۴۵
جمع	۲۷۰		۱۵۵

می‌باشند. شبکه آبیاری و زهکشی سهند به منظور انتقال آب از سد مخزنی سهند و توزیع در قالب پنج واحد

این شش تشکلهای در منطقه مورد مطالعه، اراضی تحت پوشش واحد عمرانی یک شبکه آبیاری سد سهند

عمرانی اجرا شده است. این سد بر روی رودخانه قرآنقو چای از سرشاخه‌های قزل‌اوزن در شهرستان هشتروند استان آذربایجان شرقی احداث و در سال ۱۳۸۵ افتتاح شد. سد سهند از نوع خاکی با ارتفاع ۴۷ متر از بستر رودخانه و ۵۹ متر از پی می‌باشد. حجم کل سد ۱۶۵ میلیون مترمکعب و طول مخزن ۱۰ کیلومتر می‌باشد. واحد عمرانی یک شامل ۲۲۹۸ هکتار آبیاری بارانی و ۶۶۷ هکتار آبیاری قطره‌ای است و در مجموع با مساحتی در حدود ۳۰۰۰ هکتار در ارتفاعی بالاتر از تراز آب در مخزن سد قرار گرفته است. آبرسانی به اراضی از طریق ایستگاه پمپاژ اصلی و فرعی و شبکه لوله‌های تحت فشار صورت می‌گیرد. (سازمان آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی و اردبیل، ۱۳۸۳).

نتایج

نتایج نشان می‌دهد که اکثریت افراد میان‌سال بودند (میانگین = ۴۶ سال). متوسط بعد خانوار افراد چهار نفر بود و تعداد اعضای خانوار، با ۴-۲ نفر (۶۸ درصد) بیشترین فراوانی را داشتند. ۸۴/۹ درصد از پاسخگویان دارای تحصیلات راهنمایی و کمتر از راهنمایی بودند. شغل اصلی بیشتر بهره‌برداران (۷۰/۴ درصد) کشاورزی بود. شغل‌های کارگری، نگهداری، پیمانکاری، رانندگی، معلمی و زنبورداری به ترتیب دارای بیشترین فراوانی به عنوان شغل دوم بودند و ۳۳ نفر فاقد شغل دوم بودند. میانگین سابقه کار کشاورزی، ۲۵ سال بود. در زمینه درآمد، حدود ۹۰ درصد افراد درآمدی کمتر از ۱۰ میلیون تومان در سال داشتند. در زمینه سابقه عضویت در تشکل ۶۶/۴ درصد، ۴-۶ سال عضویت داشتند. در زمینه مسئولیت در تشکل، اکثریت افراد (۹۲/۸ درصد) عضو عادی بودند. نظام دهقانی (۶۳/۲ درصد) به عنوان نظام بهره‌برداری غالب بهره‌برداران بود. در زمینه میزان اراضی دیم، کمترین مساحت ۰/۳ هکتار و بیشترین ۱۷۰ هکتار بود و با توجه به انحراف معیار ۱۶/۴۵ هکتار، پراکنش

زیادی بین سطح مالکیت اراضی دیم بهره‌برداران وجود داشت. از لحاظ اراضی آبی نیز ۶۹ درصد (۱۰۹ نفر) دارای قطعات باغی بودند که میانگین مساحت باغی ۰/۳ هکتار با انحراف معیار ۰/۲۹ هکتار بود. از کشاورزان، ۲۷ نفر در سایر تعاونی‌ها نیز عضویت داشتند که حاکی از آشنایی و آگاهی کم افراد مورد مطالعه در خصوص تعاونی‌ها می‌باشد. در جدول ۳ نسبت به رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص‌های ترکیبی اقدام شده است و در مرحله بعدی (جدول ۴) با جمع جبری امتیازات کلیه گویه‌ها و لحاظ کردن حداقل امتیاز شاخص (تعداد گویه ضربدر پایین‌ترین امتیاز طیف مورد سنجش هیچ برابر با صفر) و حداکثر امتیاز شاخص (تعداد گویه ضربدر بالاترین امتیاز طیف مورد سنجش زیاد برابر با ۳)، این شاخص‌های ترکیبی در سه دسته یا گروه کم، متوسط و زیاد کدبندی مجدد شده و توزیع فراوانی بهره‌برداران بر اساس این شاخص‌های ترکیبی ارایه شده است. همانطوریکه در جداول ۴ مشاهده می‌شود، در زمینه مشارکت اجتماعی، اکثریت اعضا (۷۸/۷ درصد) اظهار کردند که میزان مشارکت آن‌ها در جلسات مربوط به تشکل آب‌بران و سایر نهادهای اجتماعی مانند شورا در روستا در سطح متوسط و کمتر می‌باشد.

در خصوص اعتماد اجتماعی نتایج نشان داد که اعتماد به اعضای تشکل در رتبه اول (بیشتر از حد متوسط) و در مقابل اعتماد به کارشناسان و مجریان طرح در رتبه آخر و کمتر از حد متوسط می‌باشد. به‌طورکلی از دید اکثریت افراد (۵۲/۶ درصد) سطح اعتماد اجتماعی در حد متوسط می‌باشد. در خصوص رهبری اجتماعی، ۶۹/۱ درصد اظهار کردند که در این زمینه از رهبری پایینی برخوردار هستند. از دید اکثریت افراد (۶۸/۴ درصد) انسجام اجتماعی در سطح روستا در حد متوسط بود و نقش منفی مهاجرت در پیشرفت تعاونی در رتبه اول و کمک به سایر کشاورزان در رتبه آخر قرار گرفته است.

جدول ۳- شاخص‌های آماری (میانگین، انحراف معیار) و رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به شاخص‌های ترکیبی

رتبه	انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها/سوالات تشکیل‌دهنده	شاخص
۱	۱/۰۱۶	۱/۷۶	میزان مشورت و مشارکت در جلسات روستا (از قبیل شوراها- تعاونی‌ها و ...)	مشارکت اجتماعی
۱	۰/۸	۲/۸	تا چه حد به دیگر اعضای تشکل، پول، وسایل کار و سایر چیزهای مشابه قرض می‌دهید؟	اعتماد اجتماعی
۲	۰/۹۷۲	۲/۱۳	تا چه حد به سازمان‌های دولتی مانند جهاد کشاورزی، سازمان آب و اداره تعاون اعتماد دارید؟	
۳	۰/۳۱	۱/۹۸	تا چه میزان به کارشناسان، پیمانکاران و مجریان طرح آب‌رسانی فعلی اعتماد دارید؟	
۲	۰/۹۱۱	۱/۰۷	تا چه اندازه مردم جهت حل‌وفصل مسائل شخصی و خانوادگی به شما مراجعه می‌کنند؟	رهبری اجتماعی
۱	۰/۸۲۵	۱/۰۳	تا چه اندازه مردم در مسائل کشاورزی و دامی به شما مراجعه می‌کنند؟	
۳	۱/۰۵۱	۰/۸۲	تا چه اندازه مردم جهت حل‌وفصل اختلافات محلی به شما مراجعه می‌کنند؟	
۴	۰/۹۷۳	۰/۶۸	تا چه اندازه مردم جهت پیگیری مشکلاتشان در ادارات به شما مراجعه می‌کنند؟	انسجام اجتماعی
۱	۰/۹۱۸	۲/۳۷	مهاجرت افراد روستا تا چه میزان باعث عدم پیشرفت کارهای تعاونی می‌شود؟	
۲	۰/۹۴۵	۱/۹۸	تا چه حد به انجام کارهای جمعی تمایل دارید؟	
۳	۰/۹۸۲	۱/۳۸	تا چه حد بین طوایف و گروه‌های قومی ساکن در روستا تضاد و اختلاف وجود دارد؟	
۴	۱/۰۲۹	۱/۲۷	به چه میزان به کشاورزان دیگر در امور مزرعه کمک می‌کنید؟	
۵	۰/۹۹۴	۱/۱۱	چقدر در صورت بروز مشکل به سایر کشاورزان به آن‌ها کمک می‌کنید؟	آشنایی با تشکل
۱	۰/۸۴۳	۲/۱۳	میزان آگاهی شما از اهداف اجرای شبکه و لزوم تشکیل تشکل آب‌بران فعلی چقدر بود؟	
۲	۰/۷۷۳	۱/۳۴	چقدر از سازمان/ سازمان‌های تأسیس‌کننده تشکل آب‌بران آگاهی دارید؟	
۳	۰/۷۹۰	۱/۳۴	چقدر از مزیت‌ها و مسائل و مشکلات تشکل آب‌بران باخبرید؟	
۴	۰/۷۹۷	۱/۰۹	چقدر از مفهوم و فلسفه تعاون و اهداف تشکل آب‌بران آگاهی دارید؟	
۵	۰/۸۸۴	۰/۸۰	چقدر از قوانین، مقررات و اساسنامه تشکل آب‌بران آگاهی دارید؟	منابع ارتباطی مورد استفاده
۱	۱/۰۸۶	۱/۹۳	رهبران محلی (ریش‌سفیدان روستا)	
۲	۰/۷۷۴	۱/۷۸	تماشای برنامه‌های تلویزیونی	
۳	۱/۱۷۴	۱/۷۶	شورای اسلامی / دهیاری روستا	
۴	۱/۰۵۵	۱/۲۴	افراد مهاجرت کرده از روستا	
۵	۰/۹۸۸	۱/۱۳	کشاورزان روستاهای دیگر	
۶	۰/۹۱۹	۰/۷۴	گوش دادن به رادیو	
۷	۰/۷۱۶	۰/۴۴	استفاده از اینترنت	ارتباطات ترویجی
۱	۰/۸۱۲	۰/۷۶	برگزاری کلاس‌های آموزشی طریقه‌ای در زمینه بهره‌برداری، نگهداری و تعمیر شبکه	
۲	۰/۸۷۴	۰/۷۴	بازدید از باغ‌ها، شبکه‌های آبیاری، مزارع نمونه و تشکل‌های موفق در زمینه مدیریت آب	
۳	۰/۷۹۲	۰/۶۴	شرکت در کلاس‌های آموزشی- ترویجی برگزار شده	
۴	۰/۸۶۰	۰/۴۶	تماشای فیلم‌های ترویجی	
۵	۰/۶۷۷	۰/۴۳	مطالعه نشریات ترویجی	

طیف مورد استفاده: هیچ (۰)، کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳)

جدول ۴- درصد فراوانی بهره‌برداران برحسب شاخص‌های ترکیبی مورد مطالعه

شاخص‌های ترکیبی مورد مطالعه	کم	متوسط	زیاد
مشارکت اجتماعی	۳۴/۸	۳۳/۹	۳۱/۳
اعتماد اجتماعی	۲۱/۱	۵۲/۶	۲۶/۳
رهبری اجتماعی	۶۹/۱	۱۹/۷	۱۱/۲
انسجام اجتماعی	۱۵/۸	۶۸/۴	۱۵/۸
میزان آشنایی با تشکل	۴۴/۱	۴۸/۷	۷/۲
منابع ارتباطی مورد استفاده	۴۰/۸	۵۲/۶	۶/۶
سطح ارتباطات ترویجی	۷۸/۹	۲۰/۴	۰/۷

اکثریت افراد مورد مطالعه (۹۲/۸ درصد) در حد متوسط و کمتر با ماهیت و کارکردهای تشکل آب‌بران آشنایی

لازم به توضیح است که برخی از اعضای تشکل‌های آب‌بران در این منطقه مهاجرت‌های موقت و فصلی دارند.

این منطقه تماس کمی با منابع اطلاعاتی ترویجی دارا بودند. رضایت بهره‌برداران از شبکه آبیاری و تشکل آب‌بران از طریق شاخص ترکیبی مشتمل بر ۲۶ گویه سنجیده شد که در جدول ۵ توزیع فراوانی به همراه رتبه‌بندی گویه‌ها آورده شده است. با توجه به اینکه از پاسخگویان خواسته شده بود که میزان رضایت خود را در دامنه‌ای از هیچ (صفر) تا زیاد (۳) مشخص کنند، لذا فاصله طیف مورد سنجش مبنای گروه‌بندی قرار گرفت و مواردی که میانگین آن‌ها بین صفر تا یک بود، به عنوان رضایت نامطلوب، میانگین‌های بین یک تا دو به عنوان رضایت متوسط و بین دو تا سه نیز به عنوان رضایت مطلوب در نظر گرفته شد.

داشتند. در این خصوص بهره‌برداران تنها در خصوص اهداف اجرای شبکه آبیاری آشنایی نسبتاً خوبی داشتند، ولی در ارتباط با سایر ابعاد تشکل میزان آشنایی آن‌ها کمتر از حد متوسط بود. اکثریت ۹۳/۴ درصدی افراد موردمطالعه در حد متوسط و کمتر از منابع اطلاعاتی استفاده می‌کردند و نتایج نشان داد که ارتباط با رهبران محلی (ریش‌سفیدان روستا) به عنوان اولین منبع اطلاعاتی روستاییان بود و در مقابل میزان استفاده از اینترنت در حد بسیار کمی بود. نتایج مربوط به ارتباطات ترویجی نیز نشان می‌دهد که اکثریت افراد (۷۸/۹ درصد) در حد کمی از این ارتباطات بهره‌مند بودند و میانگین کمتر از یک تمامی چهار منبع ترویجی نشان از این دارد که بهره‌برداران

جدول ۵- رتبه‌بندی و توزیع فراوانی گویه‌های شاخص ترکیبی رضایت بهره‌برداران از تشکل آب‌بران

انحراف معیار	میانگین	درصد فراوانی رضایت				گویه‌ها	رتبه	رضایت
		زیاد	متوسط	کم	هیچ			
۰/۴۳۶	۲/۸۰	۸۰/۹	۱۷/۸	۱/۳	۰	مدت زمان مربوط به دوران مشارکت جهت تحویل آب	۱	مطلوب
۰/۸۵۶	۲/۴۱	۶۱/۲	۲۲/۴	۱۲/۵	۳/۹	هزینه‌های سرمایه‌گذاری اولیه در توسعه سیستم آبیاری و غیره	۲	
۱/۰۴۷	۲/۰۵	۴۴/۷	۲۸/۳	۱۴/۵	۱۲/۵	احساس مالکیت بر سیستم‌های آبیاری	۳	
۱/۰۴۵	۲/۰۱	۴۴/۱	۲۳	۲۲/۴	۱۰/۵	معرفی آسان و سریع به تسهیلات و وام بانکی	۴	
۰/۹۶۷	۱/۹۲	۳۶/۲	۲۶/۳	۳۰/۹	۶/۶	محل (مسیر) عبور لوله‌های آبیاری	۵	متوسط
۱/۰۸۰	۱/۸۶	۳۶/۸	۲۷/۶	۲۰/۴	۱۵/۱	استفاده از تجهیزات مناسب و با کیفیت برای حفاظت و ایمنی شبکه	۶	
۱/۰۴۴	۱/۸۰	۳۳/۶	۲۵	۲۸/۹	۱۲/۵	حمایت دولت از تشکل‌ها به‌وسیله دادن وام و کمک‌های بلاعوض	۷	
۰/۸۴۴	۱/۷۶	۲۰/۴	۴۱/۴	۳۲/۲	۵/۹	راهنمایی و همکاری صمیمانه مسئولین منطقه (رفتار کارکنان سازمان آب)	۸	
۱/۰۲۹	۱/۴۷	۱۹/۷	۲۸/۳	۳۱/۶	۲۰/۴	آشنا کردن کشاورزان با شرایط طرح و تلاش‌های صورت گرفته	۹	
۱/۰۰۹	۱/۴۶	۱۷/۱	۳۲/۹	۲۸/۹	۲۱/۱	اتحاد و یکدلی اعضای تشکل آب‌بران	۱۰	
۱/۱۴۷	۱/۴۱	۲۵	۱۹/۱	۲۷/۶	۲۸/۳	رعایت قوانین (شفاف بودن ضوابط و مقررات مدیریت آب) از طرف تشکل	۱۱	
۰/۸۸۵	۱/۳۴	۷/۹	۳۸/۲	۳۴/۲	۱۹/۷	حذف یا کاهش سود سالانه دوران مشارکت توسط بانک عامل	۱۲	
۰/۷۳۹	۱/۲۵	۴/۶	۲۸/۹	۵۳/۳	۱۳/۲	احداث شبکه (لوله‌گذاری و پمپاژ) در فصول نامناسب (سرما و یا فصل کاری)	۱۳	
۰/۹۱۲	۱/۲۴	۷/۲	۳۴/۲	۳۳/۶	۲۵	وضعیت پاسخگویی سازمان آب و رسیدگی به شکایات	۱۴	
۱/۱۵۵	۱/۱۳	۱۷/۸	۲۰/۴	۱۹/۱	۴۲/۸	آگاهی در خصوص نحوه محاسبه آب بهاء	۱۵	
۱/۰۳۷	۱/۰۶	۹/۹	۲۷	۲۲/۴	۴۰/۸	پرداخت به موقع غرامت جهت تملک اراضی و غیره توسط سازمان‌های متولی	۱۶	
۰/۹۶۹	۱/۰۴	۶/۶	۲۸/۹	۲۶/۳	۳۸/۲	شفافیت هزینه‌ها و تحقق هزینه به فایده (اقتصادی بودن طرح)	۱۷	
۰/۹۸۷	۰/۸۹	۱۱/۲	۹/۹	۳۵/۵	۴۲/۴	تسطیح و یکپارچه‌سازی اراضی	۱۸	نامطلوب
۰/۹۹۷	۰/۸۶	۹/۲	۱۵/۸	۲۷	۴۸	دوباره‌کاری در ساخت شبکه به علت عدم نظارت صحیح در موقع ساخت	۱۹	
۰/۶۵۱	۰/۷۶	۰	۱۱/۸	۵۲	۳۶/۲	به نتیجه رسیدن انتظارات از شبکه و رضایت از طراحی و اجرای شبکه	۲۰	
۰/۵۴۵	۰/۶۸	۰	۳/۹	۶۰/۵	۳۵/۵	عمل به وعده‌های داده شده از طرف مسئولین	۲۱	
۰/۸۴۳	۰/۶۸	۵/۳	۸/۶	۳۴/۹	۵۱/۳	همکاری و ارائه خدمات مناسب از سوی سازمان جهاد کشاورزی	۲۲	
۰/۶۲۸	۰/۴۵	۰	۷/۲	۳۰/۳	۶۲/۵	کنترل شبانه‌روزی برای جلوگیری از دزدی تجهیزات و تخریب شبکه آبیاری	۲۳	
۰/۴۹۹	۰/۴۵	۰	۰	۴۴/۷	۵۵/۳	برخورد با افراد اخلاص گر (افراد تخریب کننده شبکه) توسط تشکل آب‌بران	۲۴	
۰/۴۹۵	۰/۴۲	۰	۰	۴۲/۱	۵۷/۹	نظرسنجی از کشاورزان قبل از ساخت شبکه و تشکیل تشکل آب‌بران	۲۵	
۰/۵۰۷	۰/۲۸	۰	۲/۶	۲	۷۴/۳	میزان همکاری و ارائه خدمات از سوی اداره تعاون	۲۶	

مربوط به ۲۶ گویه با همدیگر جمع جبری شده و مجدداً در سه گروه کدبندی مجدد شدند که نتایج در جدول ۶ ارائه شده است. اکثریت افراد (۸۶/۲ درصد) رضایتشان در حد متوسط بود. جهت شناسایی رابطه بین میزان رضایت با سایر متغیرهای مورد مطالعه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج در جدول ۷ آورده شده است.

همانطوریکه مشاهده می‌شود از ۲۶ مؤلفه دربردارنده رضایت، در ۴ مورد اول رضایت در حد مطلوب، در ۱۳ مورد بعدی رضایت در حد متوسط و در نه مورد رضایت در حد نامطلوب می‌باشد. کمترین رضایت در خصوص میزان همکاری و ارائه خدمات از سوی اداره تعاون می‌باشد و در مقابل بیشترین رضایت از مدت زمان دوران مشارکت جهت تحویل آب می‌باشد. جهت توصیف بهتر میزان رضایت افراد، ابتدا نمرات

جدول ۶- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان رضایت از تشکل آب‌بران

سطوح رضایت	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی	سایر آماره‌ها
نامطلوب	۱۹	۱۲/۵	۱۲/۵	میانگین: ۱/۸۸
متوسط	۱۳۱	۸۶/۲	۹۸/۷	انحراف معیار: ۰/۳۶
مطلوب	۲	۱/۳	۱۰۰	
جمع	۱۵۲	۱۰۰		

طیف مورد استفاده: هیچ (۰)، کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳)

جدول ۷- نتایج ضریب همبستگی رضایت بهره‌برداران با سایر متغیرهای مورد مطالعه (ضریب پیرسون)

متغیرهای مورد مطالعه	R	Sig
مشارکت اجتماعی	۰/۲۶۷**	۰/۰۰۱
اعتماد اجتماعی	۰/۶۲۳**	۰/۰۰
رهبری اجتماعی	۰/۳۲۰**	۰/۰۰
انسجام اجتماعی	۰/۳۶۹**	۰/۰۰
آشنایی با تشکل	۰/۲۵۲**	۰/۰۰۲
میزان استفاده از منابع اطلاعاتی	۰/۲۲۳**	۰/۰۰۶
میزان ارتباطات ترویجی	۰/۴۱۷**	۰/۰۰

**معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

رضایت را تبیین می‌کنند. بیشترین تأثیرگذاری مربوط به اعتماد اجتماعی (درصد تبیین در حدود ۳۷/۹) و به صورت مستقیم می‌باشد. دو متغیر دیگر تعداد اعضای خانوار و درآمد از شغل فرعی در حدود ۶/۳ درصد از واریانس را تبیین می‌کنند و البته به صورت معکوس بر رضایت تأثیرگذار هستند. داشتن اولاد زیاد توسط خانوارها به دلیل نیاز و وابستگی کمتر به نتایج کارهای مربوط به تشکل این خانوارها (با توجه به نیروی کار خانوادگی موجود) و همچنین داشتن درآمد فرعی با توجه به احساس امنیت شغلی و عدم وابستگی کامل به تشکل تأثیرات معکوسی بر سطح رضایت داشتند و نشان می‌دهد

همان‌طوری که مشاهده می‌شود رضایت اعضاء از تشکلهای آب‌بران رابطه مثبت و معنی‌داری با همه متغیرهای مورد مطالعه (فردی، اجتماعی و ارتباطی) دارد. به عبارتی دیگر با افزایش سطح سرمایه اجتماعی (مشارکت، اعتماد و انسجام اجتماعی)، سطح آشنایی زیاد با تشکل و قدرت رهبری زیاد در کنار استفاده زیاد از منابع اطلاعاتی و ترویجی میزان رضایت بهره‌برداران از تشکل هم زیاد بود. به منظور بررسی عوامل اثرگذار بر رضایت بهره‌برداران از تشکل آب‌بران از تحلیل رگرسیونی خطی گام به گام استفاده شد (جدول ۸) و نتایج نشان داد که سه متغیر اعتماد اجتماعی، تعداد اعضای خانوار و درآمد از شغل فرعی در حدود ۴۴/۳ درصد از واریانس

که بهره‌برداران با تعداد اولاد زیاد و درآمد فرعی رضایت کمی داشتند.

جدول ۸ - متغیرهای اثرگذار بر رضایت و میزان اثرگذاری هر کدام در مدل رگرسیونی

گام	متغیرهای وارد شده	R	R ²	B	T	Sig
اول	اعتماد اجتماعی	۰/۶۱۶	۰/۳۷۹	۰/۶۴۵	۹/۲۰۶	۰/۰۰
دوم	تعداد اعضای خانوار	۰/۶۳۴	۰/۴۱۴	-۰/۲۰۹	۲/۲۹۶	۰/۰۰
سوم	درآمد از شغل فرعی	۰/۶۶۶	۰/۴۴۳	-۰/۱۷۳	۲/۴۶۵	۰/۰۰۴

متغیر وابسته: رضایت بهره‌برداران

بحث

نتایج تحقیق نشان داد که سطح کلی رضایت اعضای تشکلهای آب‌بران زیر سد سهند هشتروند از تشکلهای آب‌بران در حد متوسط می‌باشد. گرچه در خصوص برخی از موارد میزان رضایت مطلوب بود ولی در برخی از جنبه‌های مربوط به شبکه از قبیل برخورد با افراد اخلاص‌گر (افراد تخریب‌کننده شبکه) توسط تشکلهای آب‌بران، نظرسنجی از کشاورزان قبل از ساخت شبکه و تشکیل تشکلهای آب‌بران و میزان همکاری و ارائه خدمات از سوی اداره تعاون کمترین رضایت را داشتند. عدم رضایت اعضا از اداره تعاون نیازمند بررسی است و اگر مشکلات سازمانی در این خصوص وجود دارد، پیشنهاد می‌شود که این مشکلات توسط مسئولین مربوطه رفع شود و اگر این عدم رضایت ناشی از غیرواقعی بودن توقعات افراد از اداره تعاون باشد، باید در قالب نشست‌ها و صحبت‌های مشترک نسبت به ایجاد یک درک مشترک در طرفین اقدام گردد. عدم نظرسنجی قبلی از کشاورزان و رضایت کم بهره‌برداران در این خصوص می‌تواند در صورت حل نشدن به یک مانع در روابط مابین بهره‌برداران و کارشناسان دولتی تبدیل شود، لذا ضرورت داد که مسئولین مربوطه ضمن نشست‌های صمیمی و ارایه توضیحات لازم به کشاورزان این اطمینان را بدهند که در ادامه روند کاری از نظرات آنها قبل از شروع هر برنامه‌ای بهره‌مند خواهند شد. نتایج تحقیق نشان داد که مشارکت اجتماعی بهره‌برداران با سطح رضایت آنها از تشکلهای ارتباط مثبت و معنی‌داری داشت که این نتیجه همسو با نتایج تحقیقات اسکویی و پورخیری (۱۳۸۸)، کادریگ اوغلو و اوزرتان (۲۰۱۱)، آیدوغدو و همکاران (۲۰۱۵) و

حیاتی و نجفی قرقانی (۱۳۹۴) می‌باشد. برای مدیریت یک تشکلهای به صورت پایدار و نیز توزیع عادلانه آب، مشارکت کشاورزان بسیار اهمیت داشته و زمینه رضایت آنها را فراهم می‌کند (تاناکا و ساتو، ۲۰۰۵). نتایج تحقیق حاضر نشان داد که دو مؤلفه دیگر سرمایه اجتماعی یعنی اعتماد و انسجام اجتماعی با رضایت افراد ارتباط معنی‌داری داشتند که این نتیجه نیز همسو با نتیجه مطالعه شاهرودی و چیدری (۱۳۸۸) می‌باشد. وقتی میزان همبستگی و انسجام بین اعضای یک جامعه بالا باشد، آنها بهتر می‌توانند مشکلات خودشان را حل کنند و همین امر باعث رضایت بالای آنها می‌شود. نتایج تحقیق نشان داد که سطح آشنایی اکثریت اعضا نسبت به تشکلهای در حد متوسط و کمتر است و میزان آشنایی آنها رابطه مثبت و معنی‌داری با رضایت آنها داشت که این نتیجه همسو با مطالعه آیدوغدو و همکاران (۲۰۱۵) و حیاتی و نجفی قرقانی (۱۳۹۴) می‌باشد. در واقع هرچه قدر افراد راجع به فعالیت‌هایی که در تشکلهای انجام می‌گیرد اطلاعات و آگاهی بیشتری داشته باشند، نوع قضاوت و بالطبع سطح رضایت آنها تحت تأثیر توأمان انتظارات و آگاهی آنها تعدیل می‌شوند. به عبارتی دیگر در برخی از مواقع امکان دارد که اعضای تشکلهای انتظاراتی را از مدیرعامل، هیات مدیره تشکلهای یا مسئولین دولتی انتظار داشته باشند که غیر مرتبط بوده و یا اصلاً خارج از توان آنها باشد و همین امر در صورت برآورده نشدن موجب نارضایتی آنها بشود. لذا پیشنهاد می‌شود که از طریق آرایه آموزش‌های متناسب با سطح سواد بهره‌برداران زمینه آشنایی و آگاهی هرچه بهتر آنها با ساختار تشکلهای آب‌بران، حیطه عمل و محدودیت‌های تشکلهای افزایش داده شود. همچنین ضرورت دارد که طی دوره‌های زمانی مشخص جلساتی را

برای رفع مشکلات و مسائلی که اعضا در ارتباط با تشکل با آن مواجه شده‌اند تشکیل گردد تا ضمن حفظ تعامل دائمی بین اعضای تشکل‌ها، مشکلات آن‌ها نیز هرچه سریع‌تر رفع شده و از سوء تفاهمات پیشگیری شود. همچنین با توجه به وجود فناوری‌های جدید در دسترس اعضا مانند تلفن همراه می‌توان به موقع آنان را در جریان مسائل و اخبار جدید مرتبط با تشکل قرار داد. نتایج تحلیل رگرسیونی نشان داد که بیشترین اثرگذاری بر رضایت مربوط به اعتماد اجتماعی می‌باشد. اسکویی و پورخیری (۱۳۸۸) زرافشانی و همکاران (۲۰۰۸)، تاهبازصالحی و همکاران (۱۳۸۹)، میرزایی و همکاران (۱۳۹۰) نیز در مطالعات خود، رابطه مثبت بین اعتماد اجتماعی و رضایت را گزارش کرده‌اند. با توجه به اینکه اعتماد به روستاییان و کارشناسان سایر سازمان‌ها زمینه ارتباط بیشتر و راحت‌تر بهره‌برداران را فراهم می‌کند و در طی این فرایند ارتباطی خیلی از ابهامات و سؤالات پاسخ داده شده و نیز برخی از انتظارات آن‌ها تحقق می‌یابد، لذا همه این موارد زمینه‌ساز رضایت بهره‌بردار می‌شود. اگر اعتماد اجتماعی را حسن ظن فرد نسبت به سایر اعضای جامعه تعریف کنیم، این امر موجب گسترش و تسهیل روابط اجتماعی فرد با آن‌ها می‌شود (محمدی و زنگنه، ۱۳۹۲) و عدم وجود آن باعث به وجود آمدن فردگرایی و مشکلاتی در جامعه روستایی و کارکرد تشکل‌ها خواهد شد. به نظر می‌رسد که اعتماد اعضای تشکل‌ها به همدیگر، مدیرعامل، هیات مدیره و نیز کارشناسان بیرونی مرتبط با کار شبکه آبیاری می‌تواند علاوه بر ایجاد رضایت در آن‌ها زمینه پایداری و موفقیت

این تشکل‌ها در آینده را نیز فراهم کند. جهت ارتقای اعتماد اجتماعی اعضای تشکل‌ها، هیات مدیره تشکل‌ها به همراه نهادها و سازمان‌های بیرونی مرتبط با این تشکل‌ها باید تلاش کنند نسبت به رعایت قوانین موجود، تعامل و آگاهی‌رسانی به موقع در خصوص تمام برنامه‌های موجود همراه با صداقت و شفافیت لازم اقدام کنند. همچنین پیشنهاد می‌شود که قبل از تصمیم‌گیری راجع به مدیریت امور تشکل‌ها، ابتدا نگرش افراد به مسائل مختلف مربوط به مدیریت تشکل‌ها بررسی گردد. سپس برای افزایش اعتماد افراد به تشکل‌ها، متناسب با نیاز، توانایی و ظرفیت هر فردی، به وی مسئولیتی واگذار گردد تا بتواند از نزدیک در جریان امور قرار گرفته و مشکلات و مسائل را با علاقه و مشارکت با همدیگر حل و فصل نمایند. به‌طورکلی نتایج تحقیق حاضر نشان داد که سرمایه اجتماعی در قالب مشارکت، اعتماد و انسجام اجتماعی در کنار عوامل فردی مانند آشنایی اعضا با قوانین و کارکردهای تشکل و نیز میزان استفاده آن‌ها از منابع ارتباطی و ترویجی ارتباط مثبت و معنی‌دار با رضایت آن‌ها در خصوص تشکل داشتند و بدیهی است که برای افزایش میزان رضایت اعضا که لازمه موفقیت تشکل‌ها می‌باشد، باید در کنار عوامل فنی به عوامل غیر فنی (فردی و اجتماعی) هم توجه کرد؛ زیرا کشاورزان عامل اصلی در مدیریت آب هستند و هر اقدامی در زمینه مدیریت بهتر شبکه‌های آبیاری و زهکشی توسط تشکل‌های آب‌بران بدون توجه به رضایت و نقش کشاورزان عضو این تشکل‌ها امکان‌پذیر نخواهد بود.

فهرست منابع

۱. احمدوند، م. و شریف‌زاده، م. ۱۳۸۸. امکان‌پذیری تشکیل انجمن‌های آب‌بران، مطالعه موردی دشت کوار استان فارس. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران. دوره ۵، شماره ۲: ۱-۱۵.
۲. اسکندری، غ. ح؛ امید، م. ح؛ شعبانعلی فمی، ح و اکبری، م. ۱۳۸۷. ارزیابی تشکل‌های آب‌بران مطالعه موردی شبکه تجن. سومین کنفرانس مدیریت منابع آب ایران. ۲۳ الی ۲۵ مهرماه ۱۳۸۷. دانشگاه تبریز. دانشکده مهندسی عمران.

۳. اسکویی، ع. ا و پورخیری، ع. ۱۳۸۸. بررسی میزان رضایت بهره‌برداران شبکه‌های آبیاری درودزن و شناخت عوامل مؤثر بر آن. اولین همایش ملی رویکردهای نوین مشارکت مردمی در مطالعه، ساخت، بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری و زهکشی. ۷ و ۸ بهمن ماه ۱۳۸۸. مجتمع فرهنگی و رفاهی فرهنگیان شیراز، ۵۷۸-۵۹۸.
۴. تاهباز صالحی، ن.، کویاهی، م و نظری، م. ر. ۱۳۸۹. بررسی عملکرد مدیریت مشارکتی آبیاری در ایران، مطالعه موردی تعاونی آب‌بران تجن. نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی). دوره ۲۴، شماره ۲: ۲۰۵-۲۱۶.
۵. حیاتی، د و نجفی قرقانی، ز. ۱۳۹۴. واکاوی سازه‌های مؤثر بر دیدگاه اعضای اتحادیه تشکل‌های آب‌بران درباره توسعه مسئولیت‌های تشکل (حوزه پایاب سد درودزن فارس). تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۴۶، شماره ۱: ۱۴۳-۱۵۵.
۶. حیدریان، س. ا.، نعمتی فر، د.، پاک نیا، ف. و جاویدان، ع. ر. ۱۳۸۸. آسیب‌شناسی مدیریت بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری (سد سهند هشتروند). اولین همایش ملی رویکردهای نوین مشارکت مردمی در مطالعه، ساخت، بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری و زهکشی. ۷ و ۸ بهمن ماه ۱۳۸۸. مجتمع فرهنگی و رفاهی فرهنگیان شیراز، ۷۰۲-۷۱۰.
۷. سازمان آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی و اردبیل. ۱۳۸۳. مطالعات اجتماعی و بهره‌برداری از شبکه آبیاری و زهکشی سد سهند، گزارش گزینه‌های اقدام پایاب سد سهند.
۸. سعیدی نیا، م.، صمدی بروجنی، ح.، ملکی، ع. و ایزدی، ع. ۱۳۹۰. بررسی تأثیر خشک‌سالی هیدرولوژیکی بر منابع آب زیرزمینی و توسعه کشاورزی در حوضه. بهشت‌آباد با استفاده از مدل ویپ. مجله پژوهش‌های حفاظت آب‌و خاک، دوره ۱۸، شماره ۳: ۱۷-۳۶.
۹. شاهرودی، ا. ا. و چیدری، م. ۱۳۸۸. عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان به مشارکت در تشکل‌های آب‌بران (مطالعه موردی: استان خراسان رضوی). مجله علم و فناوری کشاورزی و منابع، شماره ۴۲: ۲۹۲-۳۱۳.
۱۰. شیخ حسینی، غ و مهمان دوست، ف. ۱۳۸۹. نقش مشارکت اجتماعی و اقتصادی روستاییان در طرح‌های عمران روستایی (مطالعه موردی: دهستان نساء)، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، دوره ۷، شماره ۲۸: ۱۰۹-۱۲۷.
۱۱. صالحی، ص و امام قلی، ل. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)، مجله جامعه‌شناختی ایران، دوره ۱۳، شماره ۴: ۹۰-۱۱۵.
۱۲. فراهانی، ح.، عینالی، ج و عبدلی، س. ۱۳۹۲. ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان مشهد میقان شهرستان اراک)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دوره ۱۳، شماره ۲۹: ۲۷-۵۰.
۱۳. کشاورز، ع. و صادق‌زاده، ک. ۱۳۸۰. مدیریت مصرف آب در بخش کشاورزی. فصلنامه کارشناس. دوره ۳۲، شماره ۲: ۴۱-۴۲.
۱۴. گل شیری اصفهانی، ز.، خادمی، ح.، صدیقی، ر و تازه، م. ۱۳۸۸. تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان (مطالعه موردی: بخش گندمان شهرستان بروجن)، فصلنامه روستا و توسعه، دوره ۱۲، شماره ۱: ۱۴۷-۱۶۷.

۱۵. گمرکچی، ا. ی و حیدری، ن. ۱۳۸۸. بررسی پتانسیل‌های فرهنگی و اقتصادی جوامع روستایی در شبکه آبیاری قزوین به منظور انتقال مدیریت شبکه‌های آبیاری. اولین همایش ملی رویکردهای نوین مشارکت مردمی در مطالعه، ساخت، بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری و زهکشی. ۷ و ۸ بهمن ماه ۱۳۸۸. مجتمع فرهنگی و رفاهی فرهنگیان شیراز، ۱۰۴۴-۱۰۵۰.
۱۶. محسنی تبریزی، ع و آقا محسنی، م. ۱۳۸۹. بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری: مورد پژوهی: شهر محلات، دو فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۶: ۱۴۷-۱۶۱.
۱۷. محمدی، ج و زنگنه، م. ۱۳۹۲. سنجش عوامل مؤثر بر میزان اعتماد شهروندان به شهرداری (مورد مطالعه شهروندان شهر نیشابور). مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۴، شماره ۱: ۱۵۵-۱۷۰.
۱۸. مسلمی، ع. (۱۳۹۴). نقش تشکلهای آب‌بران در مدیریت مشارکتی آبیاری، قابل‌دستیابی در: <http://www.agri-jahad.ir>
۱۹. مظفر امینی، ا. و افضل‌ی ابرقویی، م. ۱۳۸۹. ارزیابی سازوکارهای مؤثر بر موفقیت بهره‌برداران در برپایی سیستم‌های آبیاری تحت فشار در استان اصفهان. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۴۴، شماره ۳: ۴۸۹-۵۰۰.
۲۰. میرزایی، آ، میردامادی، س. م.، حسینی، س. م و سجادی، ا. ۱۳۹۰. تأثیر ابزارهای ترویجی و منابع اطلاعاتی بر مشارکت کشاورزان استان گلستان در تعاونی‌های آب‌بران. تعاون. دوره ۲۲، شماره ۵: ۱۲۷-۱۴۳.
۲۱. نجفی، م. ا. و نجفی، ن. ۱۳۸۸. برنامه ظرفیت‌سازی مشارکت‌های مردمی در پروژه آبیاری تحت فشار مولااب. اولین همایش ملی رویکردهای نوین مشارکت مردمی در مطالعه، ساخت، بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری و زهکشی. ۷ و ۸ بهمن ماه ۱۳۸۸. مجتمع فرهنگی و رفاهی فرهنگیان شیراز، ۱۱۳۵-۱۱۵۰.
۲۲. نوابخش، م.، نظری، ج و ایدر، ن. ا. ۱۳۸۸. تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی در بین روستاییان. فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر، دوره ۷، شماره ۳: ۱-۲۰.
23. Aydogdu, M., Karli, B., Yenigun, K and Aydogdu, M. 2015. The farmers' views and expectations to the water users associations; GAP-Harran plain sampling, turkey. *Global Advanced Research Journal of Agricultural Science*. 4(1):33-41.
24. Gorton, M., Sauer, J., Peshevski, M., Bosev, D., Shekerinov, D., and Quarrie, S. 2009. Water communities in the republic of Macedonia: An empirical analysis of membership satisfaction and payment behavior. *World Development*. 37(12): 1951-1963.
25. Hassabou, A. H., and El-Gafy, I. K. 2007. Assessment indicators for water users' associations in Egypt. *E-Water*, official publication of the European water association (EWA), 2, 1-14. Available online at: http://www.ewa-online.eu/tl_files/_media/content/documents_pdf
26. Huhe, N., Chen, J and Tang, M. 2015. Social trust and grassroots governance in rural China. *Journal of Social Science Research*. 53: 351-363.
27. Kadirbeyoğlu, Z. and Ozertan, G. 2011. Users' perceptions of water user associations: Evidence from three cases in Turkey. Working Paper 2011-1. Istanbul: Boğaziçi University Department of Economics. 1-29.
28. Knox, J. W., Kay, M. G. and Weatherhead, E. K. 2012. Water regulation, crop production and agricultural water management—understanding farmer perspectives on irrigation efficiency. *Agricultural Water Management*. 108, 3-8.

29. Koutsou, S., Partalidou, M. 2014. Young farmers' social capital in Greece: Trust levels and collective actions. *Journal of Rural Studies*. 34:204-211.
30. Maghsoudi, T., Davodi, H and Momen Gharib, M. 2012. Factor analysis of satisfaction in Water User Associations (WUAs) members in Iran. *Annals of Biological Research*. 3 (6):2688-2693.
31. Nam, W. H., Choi, J. Y. and Hong, E. M. 2015. Irrigation vulnerability assessment on agricultural water supply risk for adaptive management of climate change in South Korea. *Agricultural Water Management*. 152: 173-187.
32. Nummela, O., Sulander, T., Rahkonen, O., Karisto, A and Uutela, A. 2008. Social participation, trust and self-rated health: A study among ageing people in urban, semi-urban and rural settings. *Journal of Health & Place*, 14: 243-253.
33. Omid, M. H., Akbari, M., Zarafshani, K., Eskandari, G. H. and Fami, H. S. 2011. Factors influencing the success of water user associations in Iran: a case of Moqan, Tajan, and Varamin. *Journal of Agricultural Science and Technology*. 14(1): 27-36.
34. Prabhakaran, S., Nair, V and Chandran, S. 2014. Community participation in rural tourism: Towards a conceptual framework. *Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 144:290 – 295.
35. Surjono., P and Sutikno, F. 2015. Gender Equality and Social Capital as Rural Development Indicators in Indonesia (Case: Malang Regency, Indonesia). *Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 211: 370-374.
36. Tanaka, Y. and Sato, Y. 2005. Farmers managed irrigation districts in Japan: Assessing how fairness may contribute to sustainability. *Agricultural Water Management*. 77(1): 196-209.
37. Zarafshani, K., Alibaygi, A. H. & Afsar, N. 2008. The utility of discriminate analysis for predicting farmers intentions to participate in farmer- managed irrigation systems in Iran. *Journal of Applied Science*. 8(4): 697-701.